

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2022, 9 (2), 571-603

YABANCILAŞMA VE DİNDARLIK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A Research On Alienation And Religiousness

Hasan KAFALI

Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
Din Sosyolojisi Bilim Dalı, hkafali@pau.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2340-6834.

Mehmet KAZAK

Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din
Sosyolojisi Bilim Dalı, Lisansüstü Öğrencisi, mkazak20@posta.pau.edu.tr, ORCID: 0000-
0001-9098-2674.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received:	15.04.2022
Kabul Tarihi / Accepted:	25.10.2022
Yayın Tarihi / Published:	31.12.2022
Cilt / Volume:	9
Sayı / Issue:	2
Sayfa / Pages:	571-603

Atıf / Cite as: Kafalı, Hasan-Kazak Mehmet; "Yabancılaşma Ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma" (A Research On Alienation And Religiousness). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 9/2 (2022), 571-603. Doi: 10.17859/pauifd.1104288

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Turnitin intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 9 (2) 2022: 571-603
YABANCILAŞMA VE DİNDARLIK ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Hasan KAFALI**

Mehmet KAZAK ***

Öz

Bu çalışmanın konusu, yabancılaşma ile sosyodemografik değişkenler arasında ve yabancılaşma düzeyi ile dindarlık arasında ilişki olup olmadığının tespit edilmesidir. Dindarlık durumu dini tutum ve içsel dini motivasyon olarak iki alt başlığa ayrılmıştır. Araştırmada genel olarak yabancılaşma ve dindarlık arasındaki ilişkiler ve bunların etki düzeylerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak modern hayatın sonuçlarından olan yabancılaşma olgusunun alt boyutlarıyla bilimsel yöntemlerle araştırılması, dindarlığın yabancılaşma üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılması ve anlamlandırılması, sosyo-demografik değişkenlerle yabancılaşma ilişkisinin ortaya çıkarılmasına yönelik ölçeklerle hedefe gidilmeye çalışılmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel (korelasyonel) tarama modeline göre tasarlanan araştırmanın örneklem grubu, 149'u erkek ve 155'i kadın olmak üzere 304 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada, "Demografik Bilgi Anketi" ile birlikte, "Sosyal Yabancılaşma Ölçeği", "Dini Tutum Ölçeği" "İçsel Dini Motivasyon Ölçeği" kullanılmıştır. Sosyodemografik değişkenlerden medeni durum, yaş, cinsiyet ve ekonomik değişkenlerin yabancılaşma üzerinde etkili oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre bekarların, 16-23 yaş grubunun, kadınların ve alt gelir grubunun daha çok yabancılaşma içinde oldukları bulgulanmıştır. Yabancılaşmanın ve dindarlığın alt boyutları ile yapılan analizlerde, içsel dini motivasyonla yabancılaşma arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif ilişki tespit edilmiştir. Buna göre içsel dini motivasyon arttıkça yabancılaşma azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Sosyal Psikoloji, Yabancılaşma, Dindarlık, Dini Motivasyon.

A Research On Alienation And Religiousness

Abstract

The subject of this study is to determine whether there is a relationship between alienation and sociodemographic variables, and between the level of alienation and religiosity. Religiosity is divided into two sub-headings as religious attitude and intrinsic religious motivation. The study aimed to determine the relationship between alienation and religiosity in general and their effect levels. For this purpose, the aim was to investigate the phenomenon of alienation, which is one of the results of

* Bu araştırma için T.C. Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun 23.03.2022 tarihli toplantısında 68282350/2022/G06 protokol numarası ile etik kurul izni alınmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, hkafali@pau.edu.tr, 0000-0002-2340-6834.

*** Pamukkale Üniversitesi İslami İlimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Lisansüstü Öğrencisi, mkazak20@posta.pau.edu.tr, 0000-0001-9098-2674.

modern life, with scientific methods with its sub-dimensions, to reveal and make sense of the effect of religiosity on alienation, to reveal the relationship between socio-demographic variables and alienation. The sample group of the research, which was designed according to the relational (correlational) survey model, which is one of the quantitative research methods, consists of 304 people, 149 of whom were men and 155 women. In the research, the "Social Alienation Scale", "Religious Attitude Scale" and "Internal Religious Motivation Scale" were used together with the "Demographic Information Questionnaire". It was concluded that sociodemographic variables such as marital status, age, gender and economic variables were effective in alienation. According to this, it has been found that single people, the 16-23 age group, women and low-income groups are more alienated. In the analyzes made with the sub-dimensions of alienation and religiosity, a statistically significant negative relationship was found between intrinsic religious motivation and alienation. Accordingly, as intrinsic religious motivation increases, alienation decreases.

Keywords: Sociology of Religion, Social Psychology, Alienation, Religiosity, Religious Motivation.

Structured Abstract

Purpose of Study: This study aims to determine the relationship between demographic variables and social alienation and to reveal and evaluate the effect of religiosity level on alienation

Research Questions: The research seeks answers to the following questions: Does the level of alienation differ according to demographic variables (gender, age, socioeconomic status, education, marital status, place of residence, place of residence, and living environment)? Is there a relationship between alienation and religiosity? If yes, what is the direction of the relationship?

Literature Review: Looking at the literature, research has been carried out to determine the level of influence of the concept of alienation since its emergence with Karl Marx. Emile Durkheim, one of the pioneers of sociology, brought a different dimension to alienation with the concept of "anomie" as a result of his analysis of suicide statistics. In order to determine the level of alienation by a quantitative method in the following periods, a scale including sub-dimensions was developed by Melvin Seeman. This scale has been adapted to Turkish at different times by different researchers. With these scales, which passed reliability and validity tests, it aimed to reveal the alienation levels of employees and students with a scientific method by researching health, education, tourism sectors, and industry employees. These studies have revealed different results as well as similar results due to the reasons that may arise from the place, time, sector, and method they are applied regarding the alienation levels. The determination of the effects of religiosity levels on alienation has accelerated with the increase in studies in the sociology of religion and social psychology. In order to determine the level of religiosity, foreign and domestic scales were prepared and put into practice. In this study, two different religiosity scales were used to determine the level of religiosity, and to reveal "religious motivation" and "religious attitude" separately. This study was conducted to contribute to the literature on the

relationship between alienation and religiosity by applying scientific methods.

Methodology: The survey model, one of the quantitative research methods, was used in the study. A demographic information questionnaire, social alienation scale, religious motivation scale, and religious attitude scale were used as data collection tools. Data were collected on Pamukkale University staff and students with questionnaires and scales sent from social media and online platforms. Obtained data were analyzed with IBM SPSS 26.0 program. The t-test was performed for two categorical variables and the ANOVA test was performed for 3 or more variables. In cases where there was a significant difference between the categories as a result of the ANOVA test, the post-hoc Tukey test was used to determine the source of the difference. Correlation analysis was performed to determine the relationship between the variables. The results were evaluated by comparing them with the literature.

Results and Conclusion: In the study, it was determined that demographic variables such as gender, age, marital status, and perceived socioeconomic level had a statistically significant effect on the level of alienation. According to this, it has been concluded that women have higher levels of social alienation than men, similarly, young people, single people, and those with lower income levels have higher levels of social alienation than their counterparts. The study revealed that educational status, place of residence, home, and environment are not a factor affecting alienation. It was concluded that the relationship between intrinsic religious motivation and alienation was significant and negative. As intrinsic religious motivation increases, the level of alienation decreases. When we look at the correlation between intrinsic religious motivation and the sub-dimensions of alienation, we can see that intrinsic religious motivation has a statistically significant negative effect on powerlessness, normlessness, and isolation. According to these results, the increase in intrinsic religious motivation has a reducing effect on all sub-dimensions of alienation. In the correlation between the religious attitude and the sub-dimensions of alienation, a statistically significant negative relationship was found only between powerlessness and the religious attitude. Based on the results, it can be predicted that as the level of religious attitude increases, the level of the powerlessness of alienation will decrease.

GİRİŞ

Sanayileşme sonucunda oluşan toplumsal yapı birçok yönüyle geleneksel toplumlardan farklı özellikler arz etmektedir. Sanayi devrimi ile üretim yapısının değişmesi sadece iktisadi ve siyasal yapının değişmesine değil aynı zamanda bireylerin, özellikle sanayi işçilerinin psikolojilerinde ve dolayısıyla sosyal yapılarda ve tabakalarda köklü değişimlere neden olmuştur. Geleneksel toplum yapısının değişime uğraması, bu toplumu ayakta tutan dinamiklerin ortadan kalkmasına, örgütlerin değişmesine ya da yerini yeni örgüt yapılarına bırakmalarına, geniş aile yapılarının çekirdek aile yapılarına dönmesine, toplumsal hiyerarşide yeni yapının oluşturduğu iktisaden güçlü kesimin yönetim ve idare sistemlerinde de etkin olmalarına neden olmuştur.

Geleneksel toplum yapısından uzaklaşıp bu yeni modern toplumsal yapıya adapte olabilmek her birey için kolay olmamıştır. Kendi ihtiyacını karşılamak için emeğini kullanan birey artık emeğini bir meta olarak üretim süreçlerine dâhil etmiş ve aslında ihtiyacı olmayan veya hiçbir zaman kullanamayacağı ürünlerin üretiminde emeğiyle var olmaya başlamıştır. Kendi ihtiyacı için çalışırken, tarlasında meyve sebze yetiştirirken veya bir zanaatçı olarak ayakkabı üretirken üretmiş olduğu ürünle arasındaki bağ, sanayileşmeyle gelen kitlesel üretim yöntemleri ile ortadan kalkmış üretim süreçlerindeki makinelerin bir parçası olmuş ve artık çiftçi veya zanaatkar olmaktan, emeğini satan bir işçi olmaya evrilmiştir. İşte bu noktada Marks'ın deyimiyle emeğine yabancılaşmaya başlamıştır.² Bu yabancılaşma bireyin psikolojisinde, aile yapısında ve toplumsal ilişkilerinde de olumsuz etkilere neden olmuştur.

İnsanlık tarihi boyunca farklı şekillerde ortaya çıkan yabancılaşma, ağırlıklı olarak, modern toplumlarda bireysel ve toplumsal olarak kendini göstermiştir. İnsanı kendinden, sevdiklerinden, çevresinden ve ait olduğu toplumsal yapıdan uzaklaştıran ve onu adeta bir nesneye çeviren yabancılaşma, modern insanın tanımlamakta ve çözmekte zorlandığı bir kavram olarak karşısında durmaktadır. Bireyi bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kendi özünden farklı bir nesne olarak yaşamaya ve ilişki kurmaya zorlayan yabancılaşmanın tanımının yapılabilmesi, neden olduğu sorunların ortaya çıkartılabilmesi ve çözümlenebilmesi özellikle psikoloji ve sosyoloji alanlarındaki gelişmelerle hız kazanmıştır. Yabancılaşmanın nedenleri ve farklı boyutları üzerinde yapılan teorik ve deneysel çalışmalar, sorunun çözümüne, bireyin ve dolayısıyla toplumun huzur içinde yaşamını sürdürmesine yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Yabancılaşma tamamen engellenemese de neden olduğu olumsuz etkileri minimize etmek her zaman olasıdır. Sağlıklı bireylerin yetişmesi ve toplumsal yapının güçlendirilmesi bu çalışmalara bağlıdır.

Araştırmamızın konusunu, modern toplumda yaşayan insanın yabancılaşma düzeyi ile dindarlık durumları arasındaki ilişkinin araştırılması oluşturmaktadır. Dindarlık durumu dini tutum ve içsel dini motivasyon olarak iki alt başlığa ayrılmıştır. Bu kapsamda sosyo demografik değişkenlerle yabancılaşma arasındaki ilişki de araştırmanın konusuna dahil edilmiştir.

---

² Karl Marks, *Yabancılaşma*, çev. Barışta Erdost (Ankara: Sol Yayınları, 2013), 144.

Araştırmanın amacı, sosyodemografik değişkenlerle yabancılaşma ve dindarlık arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve etki düzeylerini ortaya çıkarmaktır. Yabancılaşma ve dindarlık olgularının bilimsel olarak araştırılması, anlamlandırılması, yabancılaşma ve dindarlık problemlerine kaynaklık eden etmenlerin belirlenmesi ve çözümleri konusunda farklı bakış açıları sunulması, çalışmamızın diğer amaçları arasındadır.

Araştırmayı önemli kılan unsur; yabancılaşmanın, bireylerin aile, iş ve toplumsal ilişkilerinde olumsuz etkilerinin görülmesi, nihayetinde verimliliğin düşmesine, psikolojilerin bozulmasına neden olması, aile ve toplum ilişkilerinde çözümlere neden olmasıdır. Bu nedenlerden dolayı yabancılaşma düzeylerinin tespit edilmesi, gerekli çözümlerin bulunması ve önlemlerin alınması noktasında araştırma önemli noktalara ışık tutması ile önem arz etmektedir.

Dindarlık olgusunun hem bireyin hayatında hem de toplumsal iyi oluşta etkili olduğu ve dinin, bireyin sosyal uyum ve sorumluluk bilincini arttıran önemli bir etken olduğu yapılan bilimsel çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır.³ Bu noktada yabancılaşma ile dindarlık ilişkisinin ortaya çıkartılması, dini yaklaşımın, bireysel ve toplumsal iyi oluşta etkili ve verimli şekilde kullanılabilmesini ve yabancılaşmanın etkilerinin azaltılabilmesi noktasındaki önemini arttırmaktadır.

1. Yabancılaşma

Modernleşme ile birlikte yaygın olarak kullanılmaya başlanılan yabancılaşma kavramı, laik felsefeye Hegel ile tarih ve toplumsal alana ise Marks ile girmiştir.⁴ Bu aşamadan sonra farklı dönemlerde, sosyal bilimlerle ilgili alanın kavramları çerçevesinde teorik ve ampirik çalışmalarda kullanılmıştır. Bu durum, yabancılaşmanın net bir tanımının yapılmasını zorlaştırmıştır. Fromm, "Endüstri toplumunun yabancılaşan insanı hem hastadır hem değildir",⁵ diyerek yabancılaşmayı bireyi kendisinden koparan ve çevresinden uzaklaştıran, aynı zamanda benlik duygusunu yok eden bir deneyim olarak tanımlar.⁶ Mekanikleşen, yabancılaşmış insanın, bilinmeyen bir otoriteye itaat etmekte olduğunu ve denetleyemediği yasaların yönetimi altında yaşamını sürdürdüğünü iddia eder.⁷ Bu noktada yabancılaşmanın, bireyin psikolojisi ve sosyalleşmesi üzerinde önemli bir olgu olduğunu söyleyebiliriz.

1.1. Yabancılaşma Kavramının Tarihsel Süreci

Yabancılaşma kavramı felsefi olarak Plotinus ve Augustine tarafından teoloji alanında metafizik bir çerçevede tartışılmıştır.⁸ İngilizce *alienation* kelimesinden (Latince; *alinatio*) dilimize çevrilen yabancılaşma; *özgün anlamı içinde bir şeyi ya da kimseyi başka*

³ Asım Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık (Adana: Karahan Yayınları, 2007), 57.

⁴ Ömer Osmanoğlu, "Hegel'den Marcuse'ye Yabancılaşma Olgusu", Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2/3 (ts.), 65.

⁵ Erich Fromm, Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum: (Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde), çev. Necla Arat (İstanbul: Say Dağıtım, 1989), 75.

⁶ Erich Fromm, *Sağlıklı Toplum*, çev. Yurdanur Salman - Zeynep Tanrıseven (İstanbul: Payel yay, 2006), 135.

⁷ Fromm, *Sağlıklı Toplum*, 153.

⁸ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 906.

bir şeyden ya da kimseden uzaklaştıran, ya da başka bir şeye ya da kimseye yabancı hale getiren eylem ya da gelişme olarak tanımlanmaktadır.⁹ Sosyolojik olarak ise bireylerin birbirlerinden ya da belirli bir ortam veya süreçten uzaklaşmalarını anlatır.¹⁰ Kişinin kendisine, içinde yaşadığı topluma, doğaya ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılaşma hissi de psikolojik ve sosyolojik tanımlardandır.¹¹

Modern anlamda yabancılaşma kavramını ilk kullanan Hegel'dir. Yabancılaşmayı ontolojik bir olgu olarak değerlendiren Hegel; *aynı insanın özne, yani kendini gerçekleştirilmeye çalışan yaratıcı insan ve nesne, yani başkaları tarafından etkilenip yönlendirilen insan olarak ikiye ayrılışının sonucu olup, insanın kendi yaratıları (dil, bilim, sanat vb.) ona yabancı hale geldiği zaman yabancılaşmanın ortaya çıktığını* belirtmektedir.¹² Sanayileşme ve iş bölümü ile birlikte işçinin emeğinin daha az değerinde bir meta haline geldiğini ve soyut doğası nedeniyle daha mekanik ve saçma bir içerik kazandığını, doğanın insanlaştırılmasının emekçiyi insanlıktan çıkardığını söylemiştir.¹³ Emeğin, insan ile doğa arasında araçsal bir fonksiyonu vardır. Ona göre insan, doğanın bir parçası olarak yine doğayı kendi gereksinimleri için kullanacağı nesnelere dönüştürür. Nasıl ziraat için ağacı sabana dönüştürüyorsa, ihtiyaçları için kendisini engelleyen doğayı kontrol eder ve yabancılaşan dünyasını küçültür.¹⁴

Marks'a göre, emeğin ürettiği nesne yabancı bir varlık, bir güç olarak insana karşı koyar ve işçi bu nesneleşmiş emeği kontrol edemediğinde, kendi gerçekliğini kaybeder. Bu durum sonuçta nesneye kölelik, yabancılaşma veya yoksunluk olarak tezahür eder.¹⁵ Yabancılaşan insan sadece emeğinin ürününe değil doğasına, ruhuna ve özünden soyutlanmış türsel varlığına da yabancılaşmıştır.¹⁶

Marks'a göre yabancılaşma dört ayrı şekilde tezahür etmektedir. *Birincisi*, işçinin ürettiği şey başkaları tarafından alındığı ve işçinin, ürünü üzerinde hiçbir kontrolü ya da etkisi olmadığı için emeğinin ürününe yabancılaşmasıdır. *İkincisi*, işçinin üretim eylemine yabancılaşmasıdır. Kapitalist sistemdeki üretim süreçleri işçiye özsel hiçbir tatmin sağlamayan ve kendi içinde bir amaç olmaktan çıkararak yabancı bir faaliyet durumundadır. *Üçüncüsü*, işçi, doğasına, özüne ya da türsel varlığına yabancılaşır. *Son olarak*, kapitalizm insan ilişkilerini pazar ilişkilerine dönüştürdüğü dolayısıyla bireyler, insani özellikleri ile pazardaki yer ya da statüleriyle değerlendirildikleri için başka insanlara da yabancılaşır.¹⁷

Marks'ın yabancılaşma kuramına açıklık getirmek sadedinde, yabancılaşmanın üç farklı toplumsal şartlarda ortaya çıktığı söylenebilir. *Eşyalar sorunu, iş bölümü ve özel*

⁹ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 906.

¹⁰ Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 798.

¹¹ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 906.

¹² Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 906.

¹³ Osmanoğlu, "Hegel'den Marcuse'ye Yabancılaşma Olgusu".

¹⁴ Özgen Yalçın - Ali Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma: Dean'ın Yabancılaşma Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8/2 (04 Aralık 2017), 151.

¹⁵ Karl Marks, 1844 *El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe* (Ankara: Sol Yayınları, ts.), 62.

¹⁶ Marks, 1844 *El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*, 138-153.

¹⁷ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 907.

mülkiyet.¹⁸ Eşyalar sorunu, bir ürünün kullanım değeri ile değişim değeri arasındaki farkın sonucudur. Bir ürünün kullanım değeri o ürünün sağladığı faydadır. Değişim değeri ise o ürünü elde edebilmek için gereken ortalama emeğin bir değişim sistemine konulması ile ortaya çıkar. Mesela, suyun kullanım değeri bir insanın ne kadar susadığı iken; değişim değeri o suyun ücretidir. Kapitalist sistem emeği bir meta haline dönüştürdüğü için işçi ihtiyaçlarını satın alabilmek için emeğini satmak zorundadır. Artık çalışmak onun için bir yaşam gücü değildir. Marks, bu şekilde emeğiyle çalışarak ürettiğine sahip olamayan bireyin, kendi çalışmasına ve ürettiği ürüne yabancılaştığını söylemektedir.¹⁹

İş bölümü, geleneksel üretim süreçlerinde, üretimin tümünden sorumlu olan işçiden farklı olarak modern üretim süreçlerinin getirdiği uzmanlaşmadan kaynaklanan ve işçinin üretimin sadece belli bir kısmında yer alabildiği bir süreçtir. Çoğu zaman işçi ne ürettiğini bilmez ya da nihai ürünü göremez. Birey uzmanlaşarak kendi belirlemediği koşullarda çalıştığında, dışardan kontrol edilen bir iş bölümü içerisine girdiğinde kendi emeğine de yabancılaşmaktadır.²⁰ Modern otomotiv fabrikasında çalışan bir işçinin durumu buna örnektir. Yüzlerce aşamadan oluşan üretim sürecinin sadece küçük bir kısmında işçi, emeğini bir makine gibi tek düze olarak kullanmakta ve üretimin diğer aşamalarında emeğini kullanmadığı için nihai ürüne de yabancılaşmaktadır.

Durkheim, Weber ve Simmel tarafından temsil edilen sosyolojik düşünce geleneğine göre modern insan, tarihte tarihte görülmemiş bir şekilde yalıtılmış, toplumdan ve kendinden uzaklaşmış şekildedir. Eski olanla ve geleneksel değerlerle bağlarını koparmış, yeni rasyonel ve bürokratik düzende hiçbir şeye güvenemez ve inanç duyamaz hale gelmiştir.²¹ Weber, modern toplumlarda sadece iktisadi koşulların değil aynı zamanda sosyal ve siyasi güçlerin de yabancılaşmadan sorumlu olduğunu ileri sürmüştür. Modernleşme süreci ilerlemecidir ve bürokrasi kesin çizgileri, kuralları ile bu sürecin aracı durumundadır. Bürokrasi bireyin kişiliği ile ilgilenmeyen ve insanı ve insani ilişkileri mekanikleştiren bir süreç olarak yabancılaşmayı arttırmaktadır.²²

Durkheim, yabancılaşma kavramı yerine yunanca *anomi* kavramını yabancılaşmayı açıklamak için kullanmıştır. Ona göre birey, sosyal kurallara olan inancını kaybetmeye başladığında ve belirli bir hedefi kalmadığında yabancılaşmaktadır.²³ Anomi, sosyal kuralların etkisini yitirmesi, toplumda çöküntü, karışıklık ya da çatışma durumu olarak tanımlanmaktadır. Sosyal varlık olan insanın, grupların ve çevresinin bütünleştirici etkisini kaybetmesiyle bireyci eğilimlere ve dolayısıyla anomiyeye sürüklenmektedir. Anomi genel olarak bir uyumsuzluktur ve toplumsal değişmelerden sonra dengenin ve bütünlüğün kaybedilmesi halidir.²⁴

¹⁸ Yalçın - Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma", 152.

¹⁹ Yalçın - Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma", 153.

²⁰ Mehmet Cem Şahin, Kavram Atlası Din Sosyolojisi 1, ed. Bülent Akot (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 39.

²¹ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 907.

²² Yalçın - Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma", 153.

²³ Bryan S Turner, Klasik Sosyoloji, çev. Çetin, İdil (İletişim Yayınları, 2014), 155.

²⁴ Mustafa Aydın, Değişim Sosyolojisi (İstanbul: Açılım Kitap, 2019), 141.

İntihar olgusunu incelediği çalışmasında Durkheim, herhangi bir kurala bağlı olmayan intiharı, *anomik intihar* olarak adlandırmakta ve kuralsızlığın bir kızgınlık ve bıkkınlık durumu doğurduğunu bunun da şartlara göre kişinin kendisine (intihar) veya bir başkasına döneceğini (cinayet) öne sürmektedir.²⁵ Ona göre kriz dönemlerindeki intiharların ekserisi ekonomik, sosyal, kültürel, moral ve psişik vb. krizler sonucu ortaya çıkan bir çeşit kuralsızlık veya norm sistemlerinin çözülmesi sonucunda anomik bir özellik kazanmaktadır.²⁶

1.2. Yabancılaşmanın Boyutları

Yabancılaşma kavramının teorik olarak tartışılmasının yanında özellikle ABD'deki sosyologlar tarafından gerçekleştirilen ampirik çalışmalar, yabancılaşmanın psiko-sosyal ve psiko-patolojik etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Yakut'un aktardığına göre; deneysel olarak sınamak amacıyla, Melvin Seeman tarafından yabancılaşmanın beş temel boyutu tanımlanmıştır. Bunlar: *güçsüzlük, anlamsızlık, kuralsızlık, yalıtılmışlık ve kendinden uzaklaşmadır*. Bireyin esas alındığı bu tanımlarda yabancılaşmaya neden olan sosyal koşullar ve bireyin davranışı üzerindeki etkileri sosyal psikolojik bakış açısıyla açıklanmıştır.²⁷

1.2.1. Güçsüzlük

Yabancılaşmanın güçsüzlük boyutu, bireyin yaşadığı toplumsal çevrenin tesirinde kalarak, kaderinin kendi elinde olmayıp dışardaki güçler, kurumlar veya kişiler tarafından belirlendiği hissiyatında olmayı ifade etmektedir.²⁸ Birey, kendi olgusal dünyasının temel alanlarında güçsüzlük hissine kapıldığını fark ettiğinde, bir yutulmuşluk hissine kapılır ve direnemediği, aşamadığı saldırgan dış güçlerin hâkimiyeti altında fiillerinin özerkliğini elinden alan güçlerin tuzağına düştüğünü veya çaresiz olarak olaylar girdabına yakalandığını hisseder.²⁹

Modern üretim süreçleri ve çalışma hayatı bireysel ve toplumsal güçsüzlüğü pekiştirecek şekilde mesleğin, üretimin ve teknolojinin gelişen şartlarına uyum sağlama konusunda bireyi zorlamaktadır. Bu durum, çalışma şartlarını kontrol edemeyen, ürettiği ürünü denetleyemeyen ve sürekli karar alma süreçlerinin dışına itilen bireyin güçsüzlüğünü arttırmaktadır.³⁰

²⁵ Emile Durkheim, İntihar, çev. Zühre İlkelen (İstanbul: Pozitif, 2013), 377.

²⁶ Turner, Klasik Sosyoloji, 155.

²⁷ Selahattin Yakut, Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi Polatlı Örneği (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2016), 47.

²⁸ Cevizci, Felsefe Sözlüğü, 906.

²⁹ Anthony Giddens, Modernite ve Bireysel - Kimlik, çev. Ümit Tatlıcan (Ankara: Say Yayınları, 2019), 254.

³⁰ Yakut, Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi Polatlı Örneği, 48.

1.2.2. Anlamsızlık

Anlamsızlık, bireyin neye inanacağını bilemediği, karar verme aşamalarının net olmadığı ve davranışlarının neticesinin tatmin edici olmadığını düşünmesi halidir. Birey içinde yaşadığı ve parçası olduğu toplumun nasıl işlediğini anlamadığında anlamsızlık yaşar ve kendi eylemlerinin nedenlerini anlayamaz ve sonuçlarını öngöremez.³¹

1.2.3. Kuralsızlık

Kuralsızlık boyutunu Seeman, Durkheim'in anomi kavramı üzerinden açıklamaktadır. Toplumsal bütünleşmenin araçlarından olan ortak inançların, davranışların ve hayata yön ya da amaç veren değerlerin kaybedilmesi anomiyi işaret etmektedir.³² Seeman'a göre kuralsızlık, bireyin toplum tarafından kabul edilen davranış kalıplarına ve hedeflere, toplum tarafından kabul görmeyen yollarla ulaşmayı denemesidir. Buna göre kuralsızlık, belirli bir amaca ulaşmak için toplumsal olarak uygun olmayan davranışlarda bulunmanın gerektiği inancıdır.³³

1.2.4. Yalıtılmışlık

Yalıtılmışlık hissi, bireyin toplumun norm ve değerlerinden uzaklaşmış ya da kopmuş olduğu hissine kapıldığında, toplumsal ilişkilerde dışlanmışlık veya yalnızlık duyduğunda ortaya çıkar.³⁴ Yalıtılmış birey, toplumca değerli görülen amaç ve hedeflere önem vermemesiyle gruptan ve grubun standartlarından ayrılır. Seeman'a göre araç ve amaç bakımından yalıtılmışlık ve kuralsızlık birbirinden farklılık gösterir. Kuralsızlık, amaçları kabul ederek, onlara ulaşmak için yasal ya da değil herhangi bir aracı kullanırken; yalıtılmışlık, amaçları kabul etmemektir.³⁵

1.2.5. Kendinden Uzaklaşma

Kendinden uzaklaşma ya da kendine yabancılaşma, kişinin psikolojik olarak tatmin edici etkinlikler bulamamasıyla ilgilidir.³⁶ Seeman, bireyin kendinden uzaklaşmasını, bireyin geleceğe yönelik davranışlarının beklentileri karşılamaması ya da beklentilerin dışına çıkarak farklı davranışlara yönelmesi olarak açıklamıştır.³⁷ Bir sanatçının sadece eserini sattığında elde edeceği ücreti düşünerek eserini yapması bir tür kendinden uzaklaşmadır.

2. Dindarlık

Din olgusunun farklı şekillerde tezahür etmesinden dolayı dindarlık üzerine akademik çevrelerde uzlaşmış bir tanım mevcut değildir.³⁸ Tanımlar, tanımı yapanların içinde buldukları bilim alanının karakteristiklerini yansıtmaktadır. Teologlardan psikologlara, antropolog ve sosyologlara kadar yapılan her tanım, din ve dindarlık

³¹ Yalçın - Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma", 157.

³² Durkheim, *İntihar*, 377-378.

³³ Yalçın - Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma", 157.

³⁴ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 906.

³⁵ Yalçın - Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma", 157.

³⁶ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, 906.

³⁷ Yakut, *Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi* Polatlı Örneği, 51.

³⁸ Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din*, 7.

olgusunun bir yönünü ele alırken diğer yönlerini kapsam dışında bırakmaktadır. Bu, tanımların yanlış olduklarını değil, eksik ve sınırlı olduklarını göstermektedir.³⁹

Dinin bireysel ve toplumsal görüntülerine dayalı olarak yapılan sınıflamalar, dinin birey ve toplum üzerindeki etki ve tezahürlerini baz alan *bireysel ve kurumsal dindarlık* ile bireyin şahsi tecrübe ve derinliğinden bahseden *tahkiki ve taklidi dindarlıklar* bu sınıfta sayılabilir.⁴⁰ Dinî yaşantının kutsal kitaba ve kurucusu ya da peygamberinin açıklamalarına dayalı olarak şekillendiği veya farklılaştığına vurgu yapan *ortodoks ve heterodoks dindarlık* gibi, dini yaşantının sosyo-kültürel yapıda kazandığı anlam ve muhtevaya bağlı sınıflamalar da yapılmıştır. Bununla birlikte dinin ibadet boyutunu ele alan ve dindarlık ile kişilik arasındaki ilişkiye atıf yapan sınıflamalara da rastlamak mümkündür.⁴¹

Bu tanımlama ve sınıflamalar arasında konumuz açısından önemli olan iki kavram, dini tutum ve içsel dini motivasyondur.

2.1. Dini Tutum / Yönelim

Tutum kelimesi yalın olarak insan, nesne ve duyguların (olumlu veya olumsuz olarak) değerlendirilmesini ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴² Bilişsel (tutum nesnesine dönük düşünce ve inançlar), duygusal (tutum nesnesine dönük duygusal reaksiyonlar) ve davranışsal (tutum nesnesine yönelik davranışlar) olmak üzere üç farklı şekilde tutum ortaya çıkmaktadır. Bu bileşenlerin birbiri ile ilgili ve bağlantılı olduğu düşünülür. Mesela, kişi dinle ilgili olumlu düşünüyorsa, bu kişinin dini davranışlara ya da dine yönelik olumlu duygulara sahip olduğu varsayılır.⁴³

Dini tutum üzerine yapılan çalışmaların temelinde Glock'un dindarlığın farklı boyutlarını kapsayan beş boyutlu dindarlık ölçeği yer alır. Bu beş boyut şunlardır: (1) *ideolojik/inanç*, (2) *entelektüel/bilgi*, (3) *ritüel/ibadet veya dinsel davranış*, (4) *deneyim/duygu*, (5) *etki/diğer dört boyutun seküler dünyadaki etkisi*. Bu konuda dini tutum ölçeğini literatüre kazandıran Ok, dindarlığın *duygu, biliş, davranış ve ilişki* boyutlarını ele almış ve bunları ölçmeye çalışmıştır.⁴⁴

2.2. İçsel Dini Motivasyon

Dini motivasyon, bireyin inandığı inanç sistemine ve onun emir ve yasaklarına olan bağlılığının kendi iç dünyasında hissedilmesi ve yaşantısında görünür olması ile ilgili bir kavramdır. Gordon W. Allport, dini motivasyonun amaç ve araç olarak kullanılmasından yola çıkarak dini motivasyonu *içsel ve dışsal dini motivasyon* olarak kavramsallaştırmıştır.⁴⁵ Dini, dine hizmet etmek ve yaratıcıya veya Tanrı'ya yakın olmak

³⁹ Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, 19.

⁴⁰ Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, 26.

⁴¹ Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, 33-36.

⁴² Üzeyir Ok, "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.

⁴³ Ok, "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması", 531.

⁴⁴ Ok, "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması", 533.

⁴⁵ Faruk Karaca, "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu", *Ekev Akademi Dergisi* 3/1 (201M.S.), 192.

amacıyla yaşayan birey içsel dini motivasyona sahiptir. Dini ve dindarlığı, kişisel maddi kazanım ve sosyal çıkarları için bir araç olarak kullanan birey de dışsal dini motivasyona sahip bireydir. İçsel dini motivasyon, bir nevi biyolojideki hazmetme kavramına benzetilebilir. Kişinin yediği gıdaların sindirilip biyolojik sağlığı üzerinde etki etmesi gibi, kişinin inandığı dinin, iç dünyasını, duygu ve düşüncelerini ve dolayısıyla davranışlarını etkilemesi de bu açıdan değerlendirilebilir.⁴⁶

İçsel dini motivasyona sahip dindar birey, özel hayatını, aile ilişkilerini, iş ve toplumsal yaşamını ve bu ortamlardaki ilişkilerini, hayata dair sorgulamalarını ve varoluşsal kaygılarını inandığı dinin öğretileri, emir ve yasakları doğrultusunda geniş bir sorumluluk bilinciyle yönlendirir.⁴⁷ Bir dine inanan ve onu içselleştiren birey, hayatının her alanında o dinin öğretilerini dikkate alarak önceliklerine bakmaksızın tüm hayatını ve ilişkilerini inandığı dine göre şekillendirmektedir.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Veri toplama araçları olarak anket ve ölçekler kullanılmıştır. Pamukkale Üniversitesi personeli ve öğrencileri üzerinde sosyal medya ve online platformlardan gönderilen anket ve ölçekler ile veriler toplanmıştır. Araştırma izni Pamukkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan 23.02.2022 tarih ve 68282350/2022/G06 sayılı izni ile alınmıştır.

3.1. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın temel problemi “Yabancılaşma (bağımlı değişken) ile içsel dini motivasyon ve dini tutum arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusudur. Bunun yanı sıra araştırmada şu alt problemlerde ele alınmıştır.

1. Cinsiyete göre yabancılaşma farklılaşmakta mıdır?
2. Sosyoekonomik düzeye göre yabancılaşma farklılaşmakta mıdır?
3. Yaşa göre yabancılaşma farklılaşmakta mıdır?
4. Eğitim durumuna göre yabancılaşma farklılaşmakta mıdır?
5. Medeni duruma göre yabancılaşma farklılaşmakta mıdır?
6. Yaşanılan yere göre yabancılaşma farklılaşmakta mıdır?
7. Yaşanılan mekâna göre yabancılaşma farklılaşmakta mıdır?
8. Yaşanılan ortama göre yabancılaşma farklılaşmakta mıdır?

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezi “Yabancılaşma ile içsel dini motivasyon ve dini tutum arasında anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre içsel dini motivasyon arttıkça yabancılaşma azalır ve yine dini tutum arttıkça yabancılaşma azalır” yargısıdır. Bunun yanı sıra araştırmada şu alt hipotezlerde test edilecektir.

⁴⁶ Karaca, “Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu”, 193.

⁴⁷ Mehmet Çınar, Sarıkeçili Yörüklerinde Dini Hayat (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2020), 69.

1. Cinsiyete göre yabancılaşma düzeyi farklılaşmaktadır.
2. Yaşa göre yabancılaşma düzeyi farklılaşmaktadır.
3. Sosyoekonomik düzeye göre yabancılaşma farklılaşmaktadır.
4. Eğitim durumuna göre yabancılaşma farklılaşmaktadır.
5. Medeni duruma göre yabancılaşma farklılaşmaktadır.
6. Yaşanılan yere göre yabancılaşma farklılaşmaktadır.
7. Yaşanılan mekâna göre yabancılaşma farklılaşmaktadır.
8. Yaşanılan ortama göre yabancılaşma farklılaşmaktadır.

3.3. Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel (korelasyonel) tarama modeline göre tasarlanmıştır. İlişkisel tarama modeli, *eşit aralıklı veya oranlı ölçeklerle ölçülmüş iki ya da daha fazla değişken arasında ilişki olup olmadığını belirlemek ve eğer ilişki varsa bu ilişkinin yönünü (negatif-pozitif) ve ilişkinin düzeyini (düşük-orta-yüksek) göstermek amacıyla gerçekleştirilen analizdir.*⁴⁸

3.4. Sınırlılıklar

Araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

1. Araştırma çalışma grubu ile sınırlıdır. Bu yönüyle sonuçlar araştırma evreni olan Pamukkale Üniversitesi Merkez kampüsüne genellenir.
2. Araştırma ölçeklerden elde edilen verilerle sınırlıdır.

3.4. Varsayımlar

Araştırmanın varsayımları şunlardır:

1. Katılımcıların ölçek maddelerini doğru anlayıp cevap verdikleri varsayılmıştır.
2. Katılımcıların yani örneklemin araştırma evrenini temsil ettiği varsayılmaktadır.

3.5. Çalışma Grubu

Araştırma evrenini Pamukkale Üniversitesi Kınıklı kampüsünde eğitim gören, akademik ya da idari olarak çalışan bireyler oluşturmaktadır. Bu evreni temsil eden örneklem olarak 330 kadar örnekleme ulaşılmıştır. Ulaşılan örneklemden elde edilen formlardan 304'ü değerlendirmeye alınabilmıştır. Bu sonuçla araştırmanın çalışma grubu 149'u erkek (%51,0), 155'i kadın (%49,0) olmak üzere, online platformlardan ve sosyal medyadan ulaşılmış 304 kişiden oluşmaktadır.

3.6. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, "Demografik Bilgi Anketi" ile birlikte, Yalçın tarafından 2017 yılında Türkiye'ye uyarlanan Dean'ın "Sosyal Yabancılaşma Ölçeği", Üzeyir Ok'un "Dini Tutum Ölçeği" ve Karaca'nın "İçsel Dini Motivasyon Ölçeği" kullanılmıştır.

⁴⁸ Şener Büyükoztürk vd., Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 15; Hamdi İslamoğlu - Ümit Alınacı, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (Beta, 2019), 101.

3.7.1. Demografik Bilgi Anketi

Demografik Bilgi Anketi kısmında cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, algılanan sosyoekonomik düzey, yaşanan yer, yaşanan ev ve yaşanan ortama yönelik sorular bulunmaktadır. Bu bilgilerin yabancılaşma ve dindarlık üzerinde etkilerinin olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

3.7.2. Sosyal Yabancılaşma Ölçeği

Yalçın'ın Türkçeye uyarladığı Sosyal Yabancılaşma Ölçeği, Dean tarafından Seeman'ın deneysel kuramından yola çıkarak geliştirilmiştir. Bu ölçek yabancılaşmanın üç farklı boyutunu ölçmektedir. Bunlar; ölçeğin 7 maddelik bir alt ölçeği olan "güçsüzlük", 5 maddelik diğer bir alt ölçeğini oluşturan "kuralsızlık" ve 5 maddelik son alt ölçeğini oluşturan "toplumsal yalıtılmışlıktır". Ölçek, *kesinlikle katılıyorum*'la *kesinlikle katılmıyorum* arasında değişen 5 dereceli likert tipindedir. Ölçek maddelerine verilen olumlu yanıtlar arttıkça katılımcının yabancılaşma puanı da artmaktadır. Ölçeğin beşinci, sekizinci ve on beşinci maddeleri ters kodlanmıştır.⁴⁹ Ölçekten alınan en yüksek puan $17 \times 5 = 85$ puandır ve bu en yüksek yabancılaşmayı ifade eder. En düşük puan ise $17 \times 1 = 17$ puandır ve bu en az yabancılaşmayı ifade eder.

Ölçeğin bütünü için güvenilirlik testinde Cronbach alfa katsayısı 293 katılımcı ile 0.79 olarak hesaplanırken, güçsüzlük alt ölçeği için 0,74, kuralsızlık alt ölçeği için 0,61 ve toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeği için 0,60 olarak bulunmuştur.⁵⁰

Test Tekrar Test Güvenirliği. Ölçek 21 gün sonra aynı katılımcılara ikinci kez uygulanmıştır. Ölçeğin test tekrar test güvenilirlik katsayısı ölçeğin tamamı için 0.74, güçsüzlük alt ölçeği için 0,77, kuralsızlık alt ölçeği için 0,59 ve toplumsal yalıtılmışlık alt ölçeği için 0,66 olarak belirlenmiştir. Elde edilen iç tutarlık katsayısı ve zaman içinde tutarlılık gösteren test tekrar test katsayısı, ölçeğin güvenilir bir ölçme aracı olduğuna işaret etmektedir.⁵¹

Tarafımızca yapılan bu çalışmada, yabancılaşma ölçeğinin güvenilirlik testinde aldığı Cronbach alfa değeri de 0,85 olarak hesaplanmıştır.

3.7.3. Dini Tutum Ölçeği

Üzeyir Ok tarafından dindarlığı ölçmek için geliştirmiştir. Ölçek *duygu, ilişki, biliş ve davranış* olmak üzere dört boyutludur ve her boyutta iki madde olmak üzere toplam sekiz maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 5 dereceli likert formatı kullanılarak "kesinlikle katılmıyorum", "katılmıyorum", "fikrim yok", "katılıyorum", "kesinlikle katılıyorum" şeklinde 1'den 5'e kadar yani düşükten yükseğe doğru puanlama yapılmıştır. Ok'un kendi yapmış olduğu çalışmada dini tutum ölçeğinin güvenilirlik test değeri (Cronbach alfa) 0,90 olarak tespit edilmiştir.⁵² Dini tutum ölçeğinde alınabilecek en yüksek puan $8 \times 5 = 40$

⁴⁹ Yalçın - Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma", 163.

⁵⁰ Yalçın - Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma", 164.

⁵¹ Yalçın - Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma", 167.

⁵² Ok, "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması", 536.

puandır ve bu yüksek dini tutumu ifade eder. Alınabilecek en düşük puan ise $8 \times 1 = 8$ puandır ve bu en alt düzey dini tutumu ifade eder.

Bu çalışmada, dini tutum ölçeğinin güvenilirlik testinde aldığı Cronbach alfa değeri ise 0,87 olarak hesaplanmıştır.

3.7.4. İçsel Dini Motivasyon Ölçeği

Hoge tarafından geliştirilen ve Karaca tarafından standardizasyonu yapılarak Türkçeye uyarlanan “İçsel Dini Motivasyon Ölçeği”, 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğinin ilk 7 maddesi “Dini inançlarım hayata bakış açısını belirler.” cümlesinde olduğu gibi olumlu cümle yapısında, son 3 maddesi ise “Ahlaki bir hayat yaşadığım sürece neye inandığım o kadar önemli değil” cümlesinde olduğu gibi (anlamca) olumsuz cümle yapısında ifade edilmiştir. Ölçekte 5 dereceli likert formatı kullanılarak “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “fikrim yok”, “katılıyorum”, “kesinlikle katılıyorum” şeklinde 1’den 5’e kadar yani düşükten yükseğe doğru puanlama yapılmıştır. Olumsuz cümle yapısında olan maddelerin puanları ters çevrilmiştir. İçsel dini motivasyon ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 50 iken, en düşük puan 10’dur. Ölçeğin korelasyon katsayısının. 0,76; cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının ise 0,84 olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁵³ İçsel dini motivasyon ölçeğinde alınabilecek en yüksek puan $10 \times 5 = 50$ puandır ve en yüksek içsel dini motivasyonu ifade eder. En düşük puan ise $10 \times 1 = 10$ puandır ve bu da en düşük içsel dini motivasyonu ifade eder.

Bizim yaptığımız bu çalışmada. İçsel dini motivasyon ölçeğinin güvenilirlik testinde Cronbach alfa değeri ise 0,84 olarak tespit edilmiştir.

3.7. Uygulama ve Verilerin Analizi

Hazırlanan demografik bilgi anketi ve ölçekler Google Forms üzerinden dijital ortama aktarılarak linkleri ve QR kodları, sosyal medya hesaplarında ve gruplarda paylaşılmış bu suretle katılımcıların anket ve ölçekleri doldurmaları sağlanmıştır. Anket formu ve ölçeklerin başlarında katılımcılara gerekli açıklamalar yazılı olarak verilmiştir.

Elde edilen verilerin analizi IBM SPSS 26.0 programında yapılmıştır. Araştırmada iki kategorik değişken için t-testi, 3 ve üzeri değişken için ise ANOVA testi gerçekleştirilmiştir. ANOVA testi sonucunda kategoriler arasında anlamlı farklılaşmanın olduğu durumda farkın kaynağını tespit edebilmek için post-hoc Tukey testi yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi tespit etmek için ise korelasyon analizi yapılmıştır.

⁵³ Karaca, “Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu”, 196.

4. Bulgular Ve Analiz

4.1. Örnekleme İlişkin Bulgular

Örneklemin cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, algılanan sosyoekonomik durum, yaşadığı yer, yaşadığı ev ve yaşama ortamına dair detaylı bilgileri içeren bulgulardır.

4.1.1. Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

Tablo 1: Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı.

Cinsiyet	%	N
Erkek	49,0	149
Kadın	51,0	155
Toplam	100	304

Örneklemin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında 149'u erkek (% 49,0), 155'i kadın (%51,0) olmak üzere toplam 304 kişiden oluşmaktadır. Yaş ortalaması 32,39'dur.

4.1.2. Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı

Tablo 2: Örneklemin Yaşa Göre Dağılımı

Yaş Dağılımı	%	N
16-23	29,9	91
24-30	25,7	78
31-40	15,1	46
40+	29,3	89
Toplam	100,0	304

Örneklemin yaşa göre dağılımına bakıldığında 16-23 yaş aralığındaki grubun 91 (%29,9), 24-30 yaş aralığındaki grubun 78 (%25,7), 31-40 yaş aralığındaki grubun 46 (% 15,1) ve 40 ve üzeri yaştakilerin 89 (%29,3) katılımcıdan oluştuğu görülmektedir. En genç katılımcı 16 yaşında olup, en yaşlı katılımcı 62 yaşındadır.

4.1.3. Örneklem Medeni Duruma Göre Dağılımı

Tablo 3: Örneklem Medeni Duruma Göre Dağılımı

Medeni Durum	%	N
Evli	46,4	141
Bekar	52,3	159
Diğer	1,3	4
Toplam	100,0	304

Örneklem medeni duruma göre dağılımına bakıldığında 141 katılımcının evli (%46,4), 159 katılımcının bekar (%52,3) ve 4 katılımcının diğer (%1,3) seçeneğini işaretlediği görülmektedir.

4.1.4. Örneklem Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 4: Örneklem Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	%	N
Lise	12,8	39
Üniversite	74,0	225
Yüksek Lisans	13,2	40
Toplam	100,0	304

Örneklem eğitim durumuna göre dağılımına baktığımızda %74 gibi büyük çoğunluğunun Üniversite öğrencisi/mezunu olduğu tespit edilmiştir. Diğer seçeneğini işaretleyen 7 kişinin de doktora ve uzmanlık eğitimini aldıkları bilinmektedir.

4.1.5. Örneklemın Algılanan Sosyoekonomik Durumuna Göre Dağılımı

Tablo 5: Örneklemın Sosyoekonomik Duruma Göre Dağılımı

Sosyoekonomik Durum	%	N
Alt	3,9	12
Ortanın altı	14,8	45
Orta	68,1	207
Ortanın üstü	12,2	37
Üst	1,0	3
Toplam	100,0	304

Örneklemın algılanan sosyoekonomik düzeye göre durumuna bakıldığında, %68,1'inin kendilerini ekonomik olarak orta seviyede algıladıkları görülmektedir. Bu dağılım, normal bir dağılım özelliği göstermektedir.

4.1.6. Örneklemın Yaşadığı Yere Göre Dağılımı

Tablo 6: Örneklemın Yaşadığı Yere Göre Dağılımı

Yaşadığı Yer	%	N
Büyükşehir	53,9	164
Şehir	17,8	54
İlçe	19,7	60
Köy	8,6	26
Toplam	100,0	304

Örneklemın yaşadığı yere göre dağılımına baktığımızda %70'den fazlasının şehirlerde yaşadığı görülmektedir. Köyde yaşayanların oranı sadece %8,6'dır.

4.1.7. Örneklemin Yaşadığı Eve Göre Dağılımı

Tablo 7: Örneklemin Yaşadığı Eve Göre Dağılımı

Yaşadığı Ev	%	N
Apartman Dairesi	71,1	216
Müstakil Ev	26,0	79
Misafirhane-Otel	3,0	9
Toplam	100,0	304

Örneklemin yaşadığı eve göre dağılımına bakıldığında %71,1'inin apartman dairesinde yaşadığı görülmektedir. Müstakil evde oturanların oranı %25'dir.

4.1.8. Örneklemin Yaşama Ortamına Göre Dağılımı

Tablo 8: Örneklemin Yaşama Ortamına Göre Dağılımı

Yaşama Ortamı	%	N
Tek Başına	5,6	17
Arkadaşıyla	8,9	27
Ailesiyle	85,5	260
Toplam	100,0	304

Örneklemin yaşama ortamına göre dağılımına bakıldığında, %85,5 gibi bir çoğunluğun ailesiyle birlikte yaşadığı tespit edilmiştir. Tek başına yaşayanlar sadece %5,6'dır.

4.2. Yabancılaşmaya İlişkin Bulgular

Bu kısımda demografik değişkenlere göre yabancılaşma düzeyi analiz edilmiştir. Sonuçlar tablolarda gösterilmiş ve literatürle karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

4.2.1. Cinsiyete Göre Yabancılaşma

Tablo 9: Cinsiyete Göre Yabancılaşma

Cinsiyet	N	$\bar{x}$	Ss	t	p
Erkek	149	55,48	10,03	-3,76	,000
Kadın	155	59,99	10,78		
Toplam	304				

Tablo 9 incelendiğinde cinsiyete göre sosyal yabancılaşma arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t_{304}=-3,76$; $p<0,05$). Aritmetik ortalamalarına bakıldığında, erkeklerin 55,48, kadınların 59,99 olduğu görülmektedir. Buna göre kadınların sosyal yabancılaşma düzeyi erkeklere kıyasla daha yüksektir. Araştırmacıların öne sürdüğü “Cinsiyete göre yabancılaşma düzeyi farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre cinsiyetin sosyal yabancılaşma düzeyini farklılaştıran bir değişken olduğu görülmektedir.

Usul ve Atan, sağlık sektöründe yabancılaşma düzeyini inceledikleri araştırmada, kadınların erkeklere oranla daha fazla yabancılaşma düzeyine sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır.⁵⁴ Sonuç bu araştırmanın bulgularıyla uyumludur.

Karaca'nın yaptığı araştırmada cinsiyete göre sosyal yabancılaşmanın farklılaşmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁵⁵ Yakut ise öğretmenler üzerine yaptığı araştırmada, erkeklerin kadınlardan daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahip olduklarını tespit etmiştir.⁵⁶ Sonuçların farklı olması, örneklemin ve ölçeklerin farklılığı ile açıklanabilir.

4.2.2. Yaşa Göre Yabancılaşma

Tablo 10: Yaşa Göre Yabancılaşma

Yaş	N	$\bar{x}$	Ss	F	P
16-23	91	63,39	9,35	23,002	0,000
24-30	78	58,50	10,92		
31-40	46	57,65	9,41		

⁵⁴ Hayrettin Usul - Aysel Atan, “Sağlık Sektöründe Yabancılaşma Düzeyi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (2014), 5.

⁵⁵ Faruk Karaca, *Yabancılaşma ve Din* (İstanbul: Çamlıca, 2014), 212.

⁵⁶ Yakut, *Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi* Polatlı Örneği, 108.

40+	89	51,49	8,84
Toplam	304		

Tablo 10 incelendiğinde yaş gruplarına göre sosyal yabancılaşmanın anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir ($F_{304}=23,002$; $p<0,05$). Yaş gruplarının aritmetik ortalamasına bakıldığında; 16-23 yaş grubunun 63,39, 40+ yaş grubunun 51,49 aritmetik ortalama ile istatistiksel olarak farklılaştığı görülmektedir. 24 ile 40 yaş arasındaki iki grubun aritmetik ortalamaları birbirine çok yakındır. Bu sonuçlar araştırmacının öne sürdüğü “Yaşa göre yabancılaşma düzeyi farklılaşmaktadır” hipotezini doğrulamaktadır.

Kösterelioğlu'nun ilköğretim okulu öğretmenleri üzerinde yapmış olduğu iş, yaşam kalitesi ve yabancılaşma arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında en yüksek yabancılaşma düzeyine (21-30) yaş aralığında olan öğretmenlerin, en az yabancılaşma düzeyine ise (51 yaş + üstü) öğretmenlerin sahip olduğu görülmektedir.⁵⁷ Bu konuda gençlerin, henüz hayata tam atılmadıkları, üniversite eğitimini devam ettirdikleri, iş arayışı sıkıntıları ve yeni yuva kurma gibi zorlukların yabancılaşma düzeylerinin artmasında etken olduğunu söyleyebiliriz.

Karaca tarafından 2001 yılında yapılan araştırmada, 16-22 yaş grubunun en yüksek bireysel yabancılaşma düzeyini gösteren ve 40+ yaş grubunun ise bütün yaş grupları arasında en düşük bireysel yabancılaşma ve anomik durum gösteren grup olduğu tespit edilmiştir.⁵⁸ Bu sonuç, bizim bulgularımızla örtüşmektedir.

4.2.3. Medeni Duruma Göre Yabancılaşma

Tablo 11: Medeni Duruma Göre Yabancılaşma

Medeni Durum	N	$\bar{x}$	ss	t	p
Evli	145	54,71	9,79	-5,014	0,000
Bekar	159	60,79	10,65		
Toplam	304				

⁵⁷ Meltem A. Kösterelioğlu, İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Yaşam Kalitesi ile İşe Yabancılaşma Arasındaki İlişki (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2011), 135-136.

⁵⁸ Karaca, Yabancılaşma ve Din, 194.

Tablo 11'e bakıldığında medeni duruma göre yabancılaşma düzeyi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($t_{304}=-5,014;p<0,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında evlilerin 54,71, bekarların 60,79 olduğu görülmektedir. Buna göre bekarların yabancılaşma düzeyi daha yüksektir. Araştırmacının öne sürdüğü "Medeni duruma göre yabancılaşma farklılaşmaktadır" yönündeki hipotez doğrulanmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre medeni durumun sosyal yabancılaşma düzeyini farklılaştıran bir değişken olduğu görülmektedir.

Literatüre bakıldığında; Oksay tarafından Isparta ilinde yapılan sağlık çalışanlarının yabancılaşma düzeyi ile ilgili çalışmada, bekar katılımcıların yabancılaşma düzeyinin evli katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.⁵⁹ Yine Karaca yaptığı araştırmada, bekarların evlilere oranla daha yüksek seviyede bireysel yabancılaşma düzeyi gösterdiğini saptamıştır.⁶⁰ Bu sonuçlar bizim bulgularımızla uyumluluk göstermektedir.

Şimşek ise yaptığı araştırmada, ilköğretim öğretmenlerinin medeni durumlarının, mesleki yabancılaşmayı etkileyen bir faktör olmadığını ortaya çıkarmıştır.⁶¹ Yakut da yaptığı araştırmada, medeni durumun yabancılaşma düzeyini etkileyen bir etken olmadığı sonucuna ulaşmıştır.⁶² Çıkan farklı sonuçların nedenleri olarak, araştırmalardaki sınırlılıklar, örneklem ve kullanılan ölçeklerin değişkenlik arz etmesi, farklı zaman ve mekanlarda yapılmış olmaları gösterilebilir.

4.2.4. Eğitim Durumuna Göre Yabancılaşma

Tablo 12: Eğitim Durumuna Göre Yabancılaşma

Eğitim Düzeyi	N	$\bar{x}$	ss	F	p
A-Lise	39	55,25	9,34	2,705	0,068
B-Üniversite	225	58,62	10,73		
C-Yüksek Lisans	40	55,55	10,91		
Toplam	304				

⁵⁹ Aygen Oksay - Merve Durmaz, "Sağlık Çalışanlarında Yabancılaşma Düzeyi Isparta İli Örneği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 11/2 (2016), 269-294.

⁶⁰ Karaca, *Yabancılaşma ve Din*, 197.

⁶¹ Hüseyin Şimşek vd., "İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinde Mesleki Yabancılaşma", *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi* 2/1 (2012), 53-72.

⁶² Yakut, *Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi Polatlı Örneği*, 125.

Tablo 12 incelendiğinde, eğitim düzeyine göre yabancılaşma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir ($F_{304}=2,705$; $p>0,05$). Buna göre araştırmanın öne sürdüğü “Eğitim durumuna göre yabancılaşma farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmamıştır. Elde edilen bulgulara göre eğitim düzeyinin yabancılaşmayı etkilemediği tespit edilmiştir.

Bizim tespitimizden farklı olarak Karaca yaptığı araştırmada eğitim düzeyinin bireysel yabancılaşma düzeylerini farklılaştıran bir değişken olduğunu tespit etmiştir. Buna göre eğitim düzeyi arttıkça bireysel yabancılaşma azalmaktadır.⁶³ Develioğlu ve Tekin de otel çalışanları üzerinde yaptıkları araştırmada öğrenim durumuna göre yabancılaşma düzeylerinin farklılaştığını ve lise mezunlarının güçsüzlük alt boyutunda en yüksek puanı aldıklarını tespit etmiştir.⁶⁴

Öte yandan Kösterelioğlu çalışmasında, işe yabancılaşmada güçsüzlük boyutunda en yüksek puan ortalamasına sahip grubun lisansüstü öğrenim düzeyine sahip öğretmenler, en düşük ortalamaya sahip olan grubun ise ön lisans öğrenim düzeyine sahip öğretmenler olarak ortaya çıkarmıştır.⁶⁵

4.2.5. Sosyoekonomik Duruma Göre Yabancılaşma

Tablo 13: Sosyoekonomik Duruma Göre Yabancılaşma

Sosyoekonomik Durum	N	$\bar{x}$	ss	F	p	LSD
A-Alt	12	64,58	11,78	3,210	0,013	A-D
B-Ortanın Altı	45	60,82	9,34			
C-Orta	207	57,34	10,86			
D-Ortanın Üstü	37	54,59	9,29			
E-Üst	3	54,66	9,7			
Toplam	304					

⁶³ Karaca, Yabancılaşma ve Din, 198.

⁶⁴ Kazım Develioğlu - Ömer Akgün Tekin, “Otel Çalışanlarının Yabancılaşma Düzeyinin Demografik Özellikler Kapsamında İncelenmesi”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi 4/3 (2012), 121-128.

⁶⁵ Kösterelioğlu, İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Yaşam Kalitesi ile İşe Yabancılaşma Arasındaki İlişki, 150.

Tablo 13'e bakıldığında sosyoekonomik duruma göre yabancılaşma düzeyi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır ($F_{12-37}=3,210$; $p<0,05$). Aritmetik ortalamalara bakıldığında, sosyoekonomik olarak alt grubun 64,58, ortanın altının 60,82, orta olan grubun 57,34 ve ortanın üstü olan grubun ise 54,59 aritmetik ortalamayla istatistiksel olarak anlamlı farklılık seviyelerine ulaştıkları görülmektedir. Buna göre sosyoekonomik olarak alt seviyede olanların yabancılaşma düzeyleri daha yüksektir. Sosyoekonomik durum arttıkça yabancılaşma azalmaktadır. Araştırmacının öne sürdüğü "Sosyoekonomik düzeye göre sosyal yabancılaşma farklılaşmaktadır" hipotezi doğrulanmıştır.

Yine Yalçın ve Dönmez, Aiken ve Ferman'ın 1966 yılında yabancılaşma üzerine yaptıkları araştırmada, sosyoekonomik düzey düştükçe yabancılaşmanın arttığını tespit ettiklerini aktarmaktadır.⁶⁶ Bayhan tarafından 1995 yılında, İnönü Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, sosyal olarak üst tabaka mensubu gençlerde ve alt tabaka mensubu gençlerde yüksek düzeyde sosyal anomi ve yabancılaşma davranış düzeyi tespit edilmiştir.⁶⁷ Bu sonuç bizim araştırmamızla kısmen uyumludur. Benzer şekilde Karaca'nın araştırmasında da "alt" ve "üst" sosyoekonomik düzeyde bulunanların, sosyal yabancılaşma açısından en yüksek düzeyde oldukları sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁸

4.2.6. Yaşadığı Yere Göre Yabancılaşma

Tablo 14: Yaşadığı Yere Göre Yabancılaşma

Yaşadığı Yer	N	$\bar{x}$	ss	F	p
Büyükşehir	164	58,01	10,62	0,064	0,979
Şehir	54	57,55	9,39		
İlçe	60	57,36	12,00		
Köy	26	57,80	10,53		
Toplam	304				

⁶⁶ Yalçın - Dönmez, "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma", 158.

⁶⁷ Vehbi Bayhan, Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma (İnönü Üniversitesi Uygulaması) (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1995), 219.

⁶⁸ Karaca, Yabancılaşma ve Din, 215.

Tablo 14 incelendiğinde; yaşadığı yere göre sosyal yabancılaşma arasındaki ilişkide istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma görülmemiştir ($F_{304}=0,064$; $p>0,05$). Elde edilen bulgulara göre yaşanan yerleşim yerinin yabancılaşmayı etkilemediği tespit edilmiştir. Buna göre araştırmacının öne sürdüğü “Yaşadığı yere göre yabancılaşma farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmamıştır.

Literatüre baktığımızda, yaşanan yerin (ikamet), yabancılaşmayı etkilediğine dair bulgulara rastlamaktayız. Karaca'nın 2001 yılındaki araştırmasına göre köy ve kasabada yaşayanların yabancılaşma düzeyleri en yüksek seviyede iken, ilçede veya şehir merkezinde yaşayanlar ile büyükşehirde ve metropollerde yaşayanların yabancılaşma düzeyleri birbirine yakın oranda ve düşük düzeyde olduğu görülmektedir.⁶⁹

Bayhan'ın çalışmasında da benzer sonuçları görmek mümkündür. En yüksek düzeyde anomi ve yabancılaşma kasabalarda uzun süre oturanlarda tespit edilmiştir.⁷⁰

4.2.7. Yaşadığı Eve Göre Yabancılaşma

Tablo 15: Yaşadığı Eve Göre Yabancılaşma

Yaşadığı Ev	N	$\bar{x}$	ss	F	p
Apartman Dairesi	216	57,55	10,91	0,199	0,820
Müstakil Ev	79	58,29	10,09		
Misafirhane-Otel	9	59,00	9,79		
Toplam	304				

Tablo 15'e baktığımızda; yaşadığı eve göre yabancılaşmada istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. ($F_{304}=0,199$; $p>0,05$). Elde edilen bulgulara göre yaşanan evin yabancılaşmayı etkilemediği tespit edilmiştir. Buna göre araştırmacının öne sürdüğü “Yaşadığı eve göre yabancılaşma farklılaşmaktadır” hipotezi doğrulanmamıştır.

⁶⁹ Karaca, Yabancılaşma ve Din, 202.

⁷⁰ Bayhan, Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma (İnönü Üniversitesi Uygulaması), 221.

4.2.8. Yaşadığı Ortama Göre Sosyal Yabancılaşma

Tablo 16: Yaşadığı Ortama Göre Yabancılaşma

Yaşama Ortamı	N	$\bar{x}$	ss	F	p
Tek Başına	17	59,17	11,76	1,75	0,175
Arkadaşıyla	27	61,18	8,73		
Ailesiyle	260	57,34	10,72		
Toplam	304				

Tablo 16'ya baktığımızda; yaşadığı ortama göre sosyal yabancılaşmanın istatistiksel olarak anlamlı farklılaşmadığı görülmektedir ($F_{304}=1,75$; $p>0,05$). Aritmetik ortalamalarına baktığımızda da anlamlı bir farkın olmadığı gözlenmektedir. Çıkan bulgular, yaşadığı ortamın yabancılaşmayı etkilemediğini ortaya çıkarmıştır. Buna göre araştırmacının öne sürdüğü "Yaşadığı eve göre yabancılaşma farklılaşmaktadır" hipotezi doğrulanmamıştır.

Bayhan'ın araştırmasında, otel, misafirhane ve yurtlarda kalan öğrencilerin anomi ve yabancılaşma düzeylerinin yüksek olduğu görülmektedir.⁷¹ Aile yuvasının sıcaklığından uzak olmak, yabancı sosyal çevre ve farklı hayat tarzına alışmakta zorlanmak ve tek başına bütün sıkıntılarla uğraşmak bu öğrenciler için anomi ve yabancılaşmayı arttıran nedenler olarak sayılabilir.⁷²

4.3. Yabancılaşma, Dini Tutum ve İçsel Dini Motivasyon Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 17: Yabancılaşma Dini Turum ve İçsel Dini Motivasyon Arasındaki İlişki

Korelasyon (r)	-0,109	-0,216**
Sig. (2-tailed) (p)	0,058	0,000
N	304	304

⁷¹ Bayhan, Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma (İnönü Üniversitesi Uygulaması), 222.

⁷² Bayhan, Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma (İnönü Üniversitesi Uygulaması), 222.

** p<0,01

* p<0,05

Tablo 17 incelendiğinde, yabancılaşma ile dini tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilemezken ($r=-0,109$; $p<0,05$), yabancılaşma ile içsel dini motivasyon arasında negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=-0,216^{**}$). Araştırmamızda içsel dini motivasyon ile yabancılaşma arasındaki ilişki negatif yönlü olarak anlamlılık seviyesine ulaşmıştır ($r=-0,216$; $p<0,01$). Bu sonuç, içsel dini motivasyon arttıkça yabancılaşma düzeyinin azaldığını göstermektedir. Araştırmada ileri sürülen “yabancılaşma ile içsel dini motivasyon ve dini tutum arasında anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre içsel dini motivasyon arttıkça yabancılaşma azalır ve yine dini tutum arttıkça yabancılaşma azalır” yönündeki temel hipotez dini tutum için doğrulanmazken, içsel dini motivasyon için doğrulanmıştır.

Literatüre bakıldığında, Yakut tarafından yapılan araştırmada, yabancılaşma ile motivasyonel dindarlık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.⁷³ Bu ilişki, yabancılaşmanın tüm boyutları için de geçerlidir. Bu sonuç bizim çalışmamız ile de uyumludur. Yine Karaca'nın, 2001 yılında, 1150 kişi üzerinde yaptığı yabancılaşma ve dini hayatı anlamaya yönelik çalışmasında, dindarlığın bilgi boyutu ile yabancılaşma arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişki bulunmuştur ($r=-0,176$; $p<0,01$).⁷⁴ Dini bilginin artması bireyde özgüveni arttırmakta ve bu da sosyal psikolojik olarak yabancılaşmayı azaltmaktadır. Aynı araştırmada Karaca, içsel dini motivasyon ile sosyal yabancılaşma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edememiştir.⁷⁵

4.4. Yabancılaşmanın Boyutları ile Dini Tutum ve İçsel Dini Motivasyon Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 18: Yabancılaşmanın Boyutları ile Dini Tutum ve İçsel Dini Motivasyon Arasındaki İlişki

	Güçsüzlük	Kuralsızlık	Yalıtılmışlık
Korelasyon (r)	-0,220**	-0,171**	-0,141*
Sig.(2 tailed) (p)	0,000	0,003	0,014
N	304	304	304
Korelasyon (r)	-0,122*	-0,063	-0,081

⁷³ Yakut, Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi Polatlı Örneği, 178.

⁷⁴ Karaca, Yabancılaşma ve Din, 251.

⁷⁵ Karaca, Yabancılaşma ve Din, 254.

Sig.(2 tailed) (p)	0,034	0,276	0,158
N	304	304	304

** p<0,01

* p<0,05

İçsel dini motivasyon ile yabancılaşmanın alt boyutları arasındaki korelasyona baktığımızda, *güçsüzlük*, *kuralsızlık* ve *yalıtılmış* alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı negatif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. İçsel dini motivasyon ile *güçsüzlük* arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaşmıştır ($r=-0,220$; $p<0,01$).⁷⁶ Buna göre içsel dini motivasyon arttıkça *güçsüzlüğün* azalacağını söyleyebiliriz. Yine içsel dini motivasyon ile *kuralsızlık* alt boyutu arasındaki ilişki de istatistiksel olarak anlamlıdır ($r=-0,171$; $p<0,01$). Bu sonuca göre de içsel dini motivasyon arttıkça *kuralsızlığın* azalacağını ön görebiliriz. İçsel dini motivasyonla *yalıtılmışlık* alt boyutu arasındaki korelasyonun da istatistiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmektedir ($r=-0,141^*$; $p<0,05$). Buna göre içsel dini motivasyon arttıkça *yalıtılmışlık* düzeyinin azalacağını düşünebiliriz.

Dini tutum ile yabancılaşmanın alt boyutlarına baktığımızda; sadece dini tutum ile güçsüzlük arasındaki korelasyonun istatistiksel olarak negatif yönlü anlamlılık seviyesine ulaştığını görmekteyiz ($r=-0,122$; $p<0,05$). Çıkan sonuçla, dini tutum arttıkça güçsüzlüğün de azalacağını söyleyebiliriz. Dini tutum ile kuralsızlık ve yalıtılmışlık alt boyutlarındaki korelasyonda istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bir önceki analizimizde (4.3. Yabancılaşma, Dini Tutum ve İçsel Dini Motivasyon Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular) dini tutum ile yabancılaşma arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Yabancılaşmanın alt boyutları ile yaptığımız analizde dini tutum ile güçsüzlük arasında anlamlı ilişkinin olduğu ortaya çıktı. Buna göre dindarlığın göstergelerinden olan dini tutumun, içsel dini motivasyon kadar olmasa da yabancılaşmanın azaltılmasında etkili olduğu ve yabancılaşmanın güçsüzlük boyutunu azaltan bir faktör olduğu söylenebilir.

⁷⁶ İsmail Seçer, *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2017), 52.

4.5. Yabancılaşmanın Boyutları ile Dini Tutumun Alt Boyutları Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 19: Yabancılaşmanın Boyutları ile Dini Tutumun Alt Boyutları Arasındaki İlişki.

	Güçsüzlük	Kuralsızlık	Yalıtılmışlık
Korelasyon (r)	-0,102	-0,032	-0,064
Sig. (2 tailed) (p)	0,076	0,580	0,267
N	304	304	304
Korelasyon (r)	-0,048	-0,018	-0,032
Sig. (2 tailed) (p)	0,408	0,759	0,578
N	304	304	304
Korelasyon (r)	-0,123*	-0,091	-0,032
Sig. (2 tailed) (p)	0,033	0,113	0,577
N	304	304	304
Korelasyon (r)	-0,122*	-0,072	-0,117*
Sig. (2 tailed) (p)	0,033	0,209	0,042
N	304	304	304

** p<0,01

* p<0,05

Dini tutumun alt boyutları ile yabancılaşmanın alt boyutları arasındaki ilişkiye baktığımızda; dini tutumun *biliş* ve *davranış* alt boyutları ile yabancılaşmanın *güçsüzlük* alt boyutu arasındaki korelasyonun istatistiksel olarak negatif yönlü anlamlılık seviyesine ulaştığını görmekteyiz. *Biliş* ve *güçsüzlük* ilişkisi için ($r=-0,123$; $p<0,05$), *davranış* ve *güçsüzlük* ilişkisi için ($r=-0,122$; $p<0,05$) değerleri elde edilmiştir. Yine dini tutumun *davranış* alt boyutu ile yabancılaşmanın *yalıtılmışlık* alt boyutu arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=-0,117$; $p<0,05$). Çıkan sonuçla, dini tutumun *biliş* ve *davranış* boyutlarındaki artışın yabancılaşmayı özellikle *güçsüzlük* boyutunda azaltacağını söyleyebiliriz. Dindarlık konusundaki bilgi ve bilinç seviyesindeki artışın kişinin kendini tanıması, çevresine ve sosyal ilişkilerini anlaması ve kendine güvenini pekiştirmesiyle

yabancılaşmanın ve özellikle kendini güçsüz hissetmesinin üstesinden gelebildiği şekilde değerlendirebiliriz. Yine *davranış* ile *yalıtılmışlık* arasındaki anlamlı ilişki, dini pratiklere katılımın, özellikle beraber ve cemaatle yapılan ibadet ve etkinliklerin kişinin yalıtılmışlık hissini azalttığını ve içinde bulunduğu topluma aidiyetini arttırarak yabancılaşmanın olumsuz etkilerinden koruduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Bu araştırmada yabancılaşma ve dindarlık ilişkisi yabancılaşma ölçeği, dini tutum ölçeği, içsel dini motivasyon ölçeği ve demografik bilgi anketi kullanılarak araştırılmıştır. Araştırma evreni olarak Pamukkale Üniversitesi Kınıklı Kampüsünde eğitim gören öğrenciler, akademik ve idari personel belirlenmiş, bu evrenden 304 katılımcı örneklem ile araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada cinsiyete göre yabancılaşma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre kadınların sosyal yabancılaşma düzeyinin erkeklere göre yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun sebepleri arasında, kadınların sosyal yönden daha kapalı ortamlarda bulunmaları, sosyalleşme araçlarının yetersizliği ve erkeklere nazaran duygusal olmalarının etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

Yaş gruplarına göre yabancılaşma düzeylerinde de anlamlı farklılaşmaya ulaşılmıştır. Bunun nedenleri arasında gençlerin eğitim ve iş endişelerinin yabancılaşmayı arttırması, ileri yaşlarda olanların ise hem ilişkisel olarak daha fazla kişiyle muhatap olmaları hem de maddi ve manevi olarak belirli bir olgunluk düzeyine gelmelerinin sosyal uyumu arttıran ve yabancılaşmayı azaltan bir etken olduğu varsayımları nsayılabilir.

Çalışmamızda medeni durumun yabancılaşma düzeyini farklılaştıran bir etken olduğu tespit edilmiştir. Bekârların evlilere göre daha yüksek yabancılaşma düzeyinde olmaları, hayata henüz atılmamış olmaları ve sorumluluk bilinçlerinin tam olmamasıyla birlikte toplumsal ilişkilerinde ve uyumdaki eksiklik ile açıklanabilir. Evlilerin bir aile kurmuş olmaları ve yeni akrabalar edinmiş olmaları yeni çevre ve insanlarla ilişkilerin ve aile olmanın ve onu devam ettirmenin sorumluluğunun yabancılaşmayı azalttığını söyleyebiliriz.

Algılanan sosyo-ekonomik durumun yabancılaşmayı farklılaştırdığı sonucu da araştırmamızın bulguları arasındadır. Farkın derinlikli analizinde sosyo-ekonomik olarak ortanın üstü ile alt grup arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu ve alt grupta olanların üst grupta olanlara göre daha fazla yabancılaştıkları tespit edilmiştir. Bu konuda sosyal ve ekonomik olarak iyi seviyede olanların kendilerini yabancılaşmanın etkilerinden koruyabildiklerini, alt grupta olanların ise bu etkilere maruz kaldıklarını söyleyebiliriz.

Eğitim durumunun yabancılaşmayı etkileyen bir faktör olmadığı çalışmamızda tespit edilmiştir. Yine yaşadığı yerin, evin ve ortamın da yabancılaşmayı etkileyen bir faktör olmadığı çalışmamızda görülmektedir. Bu konularda daha kapsamlı ve derinlikli araştırmaların yapılmasının gerekliliği değerlendirilmektedir.

Dini tutum ve içsel dini motivasyon ile yabancılaşma arasındaki ilişkiye baktığımızda, dini tutumla değil, içsel dini motivasyonla yabancılaşma arasında anlamlı negatif bir ilişki bulunmuştur. İçsel dini motivasyon arttıkça yabancılaşma düzeyinde

azalma görülmektedir. İçsel dini motivasyon ile yabancılaşmanın alt boyutları olan *güçsüzlük, kuralsızlık ve yalıtılmışlık* arasındaki korelasyona baktığımızda, her alt boyutta istatistiksel olarak anlamlı negatif ilişkilere ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre içsel dini motivasyonun artması yabancılaşmanın tüm alt boyutlarında azaltıcı bir etki oluşturmaktadır. Dini tutum ile yabancılaşmanın alt boyutları arasındaki korelasyonda ise sadece *güçsüzlük* alt boyutu ile dini tutum arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçla, dini tutum arttıkça güçsüzlüğün azalacağını öngörebiliriz.

Dini tutumun alt boyutları ile yabancılaşmanın alt boyutları arasındaki ilişkiye baktığımızda; dini tutumun *biliş ve davranış* alt boyutları ile yabancılaşmanın *güçsüzlük* alt boyutu arasındaki korelasyonun istatistiksel olarak negatif yönlü anlamlılık seviyesine ulaştığını görmekteyiz. Yine dini tutumun *davranış* alt boyutu ile yabancılaşmanın *yalıtılmışlık* alt boyutu arasında da negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Birey inandığı dini içselleştirip hayatını şekillendiren ve yön veren bir olgu olarak gördükçe kendine güven ile sosyal uyumu artmakta ve yabancılaşmanın etkilerinden uzaklaşmaktadır. Dinlerin üyelerle bir arada olma, toplu yapılan ibadetlere ve ritüellere katılma tavsiyeleri vardır. Bu tür uygulamalar bireyin sosyalleşmesini arttırmakta ve grup bağlılığını kuvvetlendirmektedir. Yine bu uygulamalar, bireyin özgüvenini arttırarak yalıtılmışlık ve güçsüzlük düzeyini düşürmekte dolayısıyla yabancılaşmayı azaltmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mustafa. *Değişim Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap, 2. Basım, 2019.
- Bayhan, Vehbi. *Üniversite Gençliğinde Anomi ve Yabancılaşma (İnönü Üniversitesi Uygulaması)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1995.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. 1 Cilt. İstanbul: Paradigma Yayınları, 3. Baskı., 1999.
- Çınar, Mehmet. *Sarıkeçili Yörüklerinde Dini Hayat*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2020.
- Develioğlu, Kazım - Tekin, Ömer Akgün. "Otel Çalışanlarının Yabancılaşma Düzeyinin Demografik Özellikler Kapsamında İncelenmesi". *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 4/3 (2012), 121-128.
- Durkheim, Emile. *İntihar*. çev. Zühre İlkelen. İstanbul: Pozitif, 2013.
- Fromm, Erich. *Sağlıklı Toplum*. çev. Yurdanur Salman - Zeynep Tanrısever. İstanbul: Payel yay, 4. bas., 2006.
- Fromm, Erich. *Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum: (Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde)*. çev. Necla Arat. İstanbul: Say Dağıtım, 1989.
- Giddens, Anthony. *Modernite ve Bireysel - Kimlik*. çev. Ümit Tatlıcan. Ankara: Say Yayınları, 3., 2019.
- İslamoğlu, Hamdi - Alnıaçık, Ümit. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 1 Cilt. Beta, 6. Basım, 2019.
- Karaca, Faruk. "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu". *Ekev Akademi Dergisi* 3/1 (201M.S.), 187-201.
- Karaca, Faruk. *Yabancılaşma ve Din*. İstanbul: Çamlıca, 2. Basım, 2014.
- Kösterelioğlu, Meltem A. *İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin İş Yaşam Kalitesi ile İşe Yabancılaşma Arasındaki İlişki*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2011.
- Marks, Karl. *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*. Ankara: Sol Yayınları, ts.
- Marks, Karl. *Yabancılaşma*. çev. Barışta Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 2013.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.
- Oksay, Aygen - Durmaz, Merve. "Sağlık Çalışanlarında Yabancılaşma Düzeyi Isparta İli Örneği". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 11/2 (2016), 269-294.
- Osmanoğlu, Ömer. "Hegel'den Marcuse'ye Yabancılaşma Olgusu". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (ts.), 65-92.
- Seçer, İsmail. *SPSS ve LISREL ile Pratik Veri Analizi: Analiz ve Raporlaştırma*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2017.
- Şahin, Mehmet Cem. *Kavram Atlası Din Sosyolojisi* 1. ed. Bülent Akot. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Şimşek, Hüseyin vd. "İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinde Mesleki Yabancılaşma". *Eğitim Bilimleri Araştırma Dergisi* 2/1 (2012), 53-72.

- Turner, Bryan S. *Klasik Sosyoloji*. çev. Çetin, İdil. İletişim Yayınları, 2014.
- Usul, Hayrettin - Atan, Aysel. "Sağlık Sektöründe Yabancılaşma Düzeyi". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16 (2014), 1-10.
- Yakut, Selahattin. *Öğretmenlerde Yabancılaşma, Yalnızlık ve Dindarlık İlişkisi Polatlı Örneği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2016.
- Yalçın, Özgen - Dönmez, Ali. "Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma: Dean'in Yabancılaşma Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/2 (04 Aralık 2017), 150-175.
- Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları, 3. Basım, 2007.